

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XVI

Neşir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XVI

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail ÖZDOĞAN

Tel.: (0212) 518 26 09

Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ

Adres: İmam Hüsnü Çıkmazı 35/3, 81130 Üsküdar - İST.

Tel.: (0216) 333 91 16

Dizgi: İlhami SORKUN

Tel.: (0212) 511 04 26 - 62

Basıldığı Yer: FATİH OFSET

Tel.: (0212) 501 28 23

Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46, 34490 Beyazıt - İST.

16. YY.'DA TERCİL SANCAĞI ÜZERİNE NOTLAR

Alpay BİZBİRLİK

Bu çalışmada, TK Arşivinden 97 nolu Diyarbakır Vilâyeti Tahrir Defteri, BO Arşivinden 543 nolu Maliyeden Müdevver Defter, BO Arşivinden 208 nolu Diyarbakır Vilâyeti İcmal Defteri, B.O.Arşivi Kâmil Kepeci Tasnifi 246 ve TSMA Arzlar E 5858-E 6313 numaralı belgeler kullanılmıştır.

SANCAĞIN COĞRAFİ KONUMU

Tercil sancağı bugünkü Diyarbakır ili Hazro ilçesi yerinde olup, konum itibarıyla il merkezinin kuzeydoğusuna düşmektedir. Daha kuzeyinde Kulp ilçesi, kuzeybatısında Lice daha batıda Hani, güneydoğuda da Silvan ilçeleri ile çevrilidir. Arazisi kuzeydoğuda Kulp çayı ile sınırlanmış olup yer yer plato özelliği gösterir.

Tercil'in de içinde bulunduğu Diyarbakır Bölgesinin Osmanlılarca fethedilmesi süreci Yavuz Sultan Selim döneminde 23 Ağustos 1514'te Safevilerle yapılan Çaldıran savaşında¹ galip gelmesiyle başlamış ve bölgede hâkimiyet mücadelesi 1517 yılına kadar sürmüştür. Bu yıldan itibaren ise bölge üzerinde hâkimiyetin iyiden iyiye Osmanlılara geçtiğini görüyoruz².

İSKÂN YERLERİ - NÜFUS ve NÜFUS YOĞUNLUĞU

A- İSKÂN YERLERİ

Tercil Osmanlı hâkimiyetine girdiği zaman "Yurtluk-Ocaklık" statüsüne sahip sancaklardan olmak üzere Diyarbakır vilâyetine bağlanıp yönetimi Zirkanlı aşireti beylerine bırakılmıştır³.

Arşiv verilerine göre Tercil sancağında 1540 tarihinde 66⁴, 1564 tarihinde 83 köy vardır⁵. Her iki tahrirde de nâhiye taksimi yapılmamıştır. Sancakta "Nefs-i Tercil" adıyla bir tane nefis bulunmaktadır

1-Nefsler :

¹ Tayyip GÖKBİLGİN, "Çaldıran", *İA*, C. 3, s. 329-331.

² Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevârih*, C.2, İstanbul 1279-1280, s.297-302; Solakzade Tarihi, İstanbul 1297,s.378-82; HAMMER, *Devlet-i Osmanîyye Tarihi*, C. 4, İstanbul 1338, s. 154-155; Ali Emiri, " Amid Şehrinin Suret-i Feth ve Teshiri", *Amid Gazetesi*, S. 2; Şubat 1324, s. 26- 27; Yazışmalar için bkz. TSMA, Arzlar E 5858, E 6313.

³ Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme* (Çev., M. Emin BOZARSLAN), İstanbul 1990, s. 278; Yurtluk-Ocaklık için bkz., Nejat GÖYÜNÇ, " Yurtluk- Ocaklık Deyimleri Hakkında ", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s.269- 277.

⁴ BOA, 208 no'lu İcmâl Defteri , s. 97- 100.

⁵ TKA, TD 97.

Nefs-i Tercil : Gayri müslim yerleşimi olan bu merkezde, 171 hane , 229 nefer, 58 mücerred kaydı bulunmaktadır. Tercil' de, buğday, arpa, mısır, pamuk ziraatı ve bağcılık yapılmaktadır. Senelik 2450 akçe geliri olan bir boyahane mevcuttur. 742 nüfusa mâlik olan Tercil'in 1540'ta 13.050 akçe olan geliri, 1564'te artarak 21.360 akçeye yükselmiştir. Burası her ne kadar sancağa ismini veren merkezse de, Sancak Beyi burada değil de Ayaslu köyünde oturmaktadır⁶.

2-Köyler :

Sancakta 1540'ta 66,1564'te ise 83 köy mevcuttur. 1564 tarihinde 2 tane gayri müslim, 81 müslim köyü vardır. Gayri müslim köyleri müslim köylere nazaran biraz daha kalabalık görünümündedir. Fakat bu köyler kalabalık olsalarda, sayı olarak genele göre çok az olmalarından ötürü nüfus olarak ta sancak geneli için fazla bir değer ifade etmemektedirler. Bölgede müslim nüfusun mütemadiyen yerleşik hayata geçtiğini tahrir verilerinden anlamaktayız.1564 tahririnde, bir önceki tahrire göre gayri müslim köy sayısı aynı kalırken, müslim köy sayısında 17 köylük bir artış söz konusu olmuştur.

Yörede bulunan gayri müslim köylerinin zamanımız verilerine göz atıldığında tümüyle ortadan kalktukları anlaşılmaktadır. Şöyleki, bu köylerden bir tanesi tamamen müslim ahalinin yaşadığı bir ilçe merkezi (Hazro) diğeri de, yine müslim ahalinin yaşadığı bir köy (Kâkân) haline dönüşmüştür⁷.

3-Mezra'alar :

1540 tahririnde sancakta 14 tane mezra'a vardır⁸. Bunlardan 6 tanesi bağımsız mezra'a, 8 tanesi de bağlı olduğu köylerle zikredilen mezra'alardır. Bağımsız mezra'alardan Ayaslu, Baloğlu Siyah , Alihan Pınarı 1564 tahririnde köy haline gelmişlerdir⁹.1564 tahririnde mezra'a sayısı azalarak 7' ye düşmüştür. Bu mezra'alardan 2 tanesi bağımsız durumdadır.

Aynı dönemde Tercil'den daha kuzeyde yer alan Kulb sancağında ise 36 tane mezra'a vardır¹⁰. Tabii şartlarına bağlı olarak daha dağlık ve engebeli bir araziye sahip olan Kulb'ta paralel olarak yerleşmeler dağınık bir vaziyet almış, nisbeten daha düzlük arazisi olan Tercil'de büyük ve daha toplu yerleşmeler gelişmiştir.

B-SANCAKTA TAHMİNİ NÜFUS ve NÜFUS YOĞUNLUĞU

Tahrir döneminde sancak nüfusu hesaplanırken, hâne,nefer ve mücerred sayıları belli olduğu zaman hâne x 4 + mücerred, sadece nefer sayısı belli ise,

⁶ TKA, TD 97, s. 62 b.

⁷ İst. Diyarbakır İl Yıllığı, Ankara 1967, s. 109-111.

⁸ TKA, TD 97 ; Mezra'a için bkz., Halil İNALCIK, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i*

Sancak-ı Arvanid, Ankara 1954, s. XXIX.

⁹ TKA, TD 97 s. 51 b, 60 b, 62 b.

¹⁰ Alpay BİZBİRLİK, *16. Yı' da Kulb Sancağı*, Konya 1992, s. 38.

nefer x 5 formülleri kullanılmış olup, bu katsayılara göre sancağın tahmini nüfusu şu şekilde bulunmuştur:

(1564 tahrir dönemi için)

Müslimler

Yerleşik halk 5460

Sipahiler 7x5 35

Göçebeler 347

Toplam 5842

Gayri Müslimler

Yerleşik Halk 2059

GENEL TOPLAM 7901

Tabloya göre müslim nüfusun genel nüfusa oranı % 74.24, gayri müslim nüfusun genel nüfusa oranı ise % 25.75 tir.Bu rakamlardan anlaşıldığı üzere, Tercil sancağı nüfusu büyük çoğunlukla müslim nüfustur.Bu veriler çevre sancaklarda ki nüfus durumu ile karşılaştırıldığında Kulb sancağı hâric sonuç olarak bir paralellik arz etmektedir¹¹.

Nüfus yoğunluğu; Sancağın 1564 sınırlarına göre çıkarılan haritası üzerinde karceleme metodu ile yapılan hesaplama sonucunda alanı bulma açısından yaklaşık bir değere ulaşılmıştır.Buna göre sancağın yüzölçümü 1204,8 km² çıkmaktadır.O halde bu rakam ölçü alınarak yapılan bir işlem sonucunda sancakta km² başına düşen kişi sayısı yaklaşık bir ifadeyle söylenebilecektir ki, bu da 7 kişidir.

SANCAKTAKİ TIMAR DAĞILIMI

Tercil sancağında has, zeamet ve tumar¹² dağılımının durumu tahrir verilerine göre şu şekilde idi :

1-Haslar

a)Padişah Hasları : Sancak gelirinden 1540'ta 259.049 akçe ile % 63.95' lik bir paya sahip olan¹³ Padişah hasları, 1564 yılında düşüş göstererek 168.074 akçe ile % 25.25' lik bir paya sahip gözükmektedir¹⁴.

1540' ta mahsul-ı cizye, mahsul-ı aded-i ağnam, 50 adet köy geliri, 6 adet mezra'a gelirinden oluşan Padişah haslarından 1564' te bazı gelir türleri koparılarak Sancak Beyi, Mahmudî Hasan Bey hasları ve tumar gelirlerine

¹¹ Karşılaştırma açısından bkz., Nejat GÖYÜNÇ, "16. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1973, s.72-82; Stanford J. SHAW, "Ottoman Population Movement During The Last Year on the Empire 1885-1914 Some Preliminary Remarks", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 1, İstanbul 1980, s.200-204; Alpay BİZBİRLİK, *16. Yüzyılda Kulb Sancağı*, Konya 1992, s. 45-46.

¹² Tumar için bkz. Ömer Lütfi BARKAN, "Tumar", *İA*, C.XII, s. 286.

¹³ İKA İcmal Defteri 208, s. 98.

¹⁴ İKA TD 97

aktarılmıştır¹⁵. Özellikle 1564' te köy hâsıllarından oluşan Padişah hası gelirleri oldukça azaltılmıştır. Şöyle ki, 50 köy gelirinden 16 köy gelirine kadar düştüğünü defter kayıtlarından anlamaktayız.

b) **Sancak Beyi Hasları** : Tercil sancağında bu türden gelirler 1540' ta 132.273 akçe ile o zamanki sancak gelirlerinden % 32.65' lik bir paya sahip idi. 1564' te ise 266.291 akçe ile % 40' lık paya yükselmiştir¹⁶.

Sancak Beyi hasları 1540' ta mahsul-ı beytü'l mâl ve mâl-ı gâib, mahsul-i çeltük bād-ı hevâ, cürm-i cinâyet, resm-i arus gelirlerinin bir bölümü, 11 köy ve nefs-i Tercil'in vergi gelirlerinden oluşurken, 1564' te Sancak Beyi haslarını oluşturan gelir türlerinin oldukça arttığını görmekteyiz¹⁷. 1540 yılında miktar olarak Padişah hassından sonra gelirken, 1564 yılında Padişah gelirlerinin üstüne çıkan Sancak Beyi hasları, bu dönemde sancak gelirlerinden en fazla payı alan kısım idi.

Takiben yüzyılın sonlarındaki verilere göz atıldığında, Sancak Beyi haslarında 972 tahririne göre herhangi bir artış veya eksilme olmadığı anlaşılmaktadır¹⁸.

c) **Mahmudî Hasan Bey Hasları** : Mahmudî aşireti beyidir. Osmanlı-İran savaşlarında fiilî olarak Osmanlı kuvvetleri yanında yer almıştır. 1570-78 yılları arasında İran ve İran yanlısı Dumbuli aşiretine karşı yararlılık gösterdiğinden dolayı kendisine Diyarbakır eyâleti gelirlerinden 200.000 akçelik bir kısmın has olarak bırakıldığı kaynaklarda geçmektedir¹⁹. Fakat bu tarih yanlış olsa gerçektir. Çünkü gerek Kulb sancağında, gerekse Tercil sancağında 1564 tahririnde de bu beyin hası olan gelirler mevcuttur²⁰.

Bu tevcihat kanalıyla Mahmudî Hasan Bey 137.963 akçe ile sancak gelirlerinden % 20.72' lik bir paya sahip olmaktadır. Toplam 17 köy hâsılı gelirinden oluşmaktadır. Bu köylerden bazıları 1540'ta Padişah haslarını oluşturan gelirler içerisinde yer almakta idiler. Bunlar, Dizyân, Baloğlu, Dikrek-i Küçük, Kuyucak, Misâfir, Çamurlu, Dingalan ve Aydın köyleridir.

PADIŞAH HASLARI

Tablo : 1

Gelir Türleri	Miktarları (akçe)
Şeyh Dâvud Köyü Hâsılı	18484

¹⁵ 1540'ta ki köylerle, 1564' te ki köylerin durumu karşılaştırılarak bu sonuca ulaşılmıştır.

¹⁶ Sancak Beyi gelirlerini dönemlere göre karşılaştırmak için bkz., BOA İcmal Defteri 208, s. 99; TKA TD 97; BOA MMD 543, s. 83 ve Aynı Ali Efendi, *Kavanin-i Âl-i Osman Der Hulâsa-i Mezâmir-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s.31.

¹⁷ BOA İcmal Defteri 208, s. 99 ve TKA TD 97.

¹⁸ BOA Ruznamçe Defteri 125, s. 378-379.

¹⁹ Şerefhan, *Şerefnâme*, (Çev. M. Emin BOZARSLAN), İstanbul 1990, s. 342 ve Bekir KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri*, İstanbul 1962, s. 155.

²⁰ BOA TD 97, s. 1-72.

Arıkça Köyü Hâsılı	3068
Karaman Köyü Hâsılı	2660
Şeyh Bedir Köyü Hâsılı	3812
Yakub Kendî Köyü Hâsılı	7174
Tel Tapanlu Köyü Hâsılı	17079
Karıklı Köyü Hâsılı	12868
Şirâd nd. Gözübüyük Köyü Hâsılı	10260
Saru Hüseyin Köyü Hâsılı	6361
Ayvaluk Köyü Hâsılı	11499
Karadepe nd. Timur Han Köyü Hâsılı	11524
Cema'at-i Cemaleddin Ber	
Tâife-i Millî Vergi Hâsılı	14110
Kırlık Deresi Mezra'ası Hâsılı	2000
Matırı Köyü Hâsılı	2668
Ciska Köyü Hâsılı	8937
Bacşimî Köyü Hâsılı	3951
Buluş Köyü Hâsılı	6601
Baloğlu Siyah Köyü Hâsılı	8518
Mahsul-ı Aded-i Ağnam	16000
Mahsul-ı Tarha-ı(?) Çakır Fi Scene	500

20 Tür	168.074
1540 Geliri	259.049
Artış	90.975

SANCAK BEYİ HASLARI

Tablo : 2

Gelir Türleri	Miktarları (akçe)
Dertil Köyü Hâsılı	7569
Kefercit Köyü Hâsılı	3328
Melekan Köyü Hâsılı	8637
Dadaş Köyü Hâsılı	4736
Mostan Ma' Mezra'a-ı Gürdere Köyü ve Mezra'ası Hâsılı	5826
Mirahurlu Köyü Hâsılı	2831
Kubekan Köyü Hâsılı	3313
Akşehir Köyü Hâsılı	3160
Hazro Ma' Mezra'a-ı Sühre ve Kırdak Köyü ve Mezra'aları Hâsılı	23913

Dizyân-ı 'Ulyâ Köyü Hâsılı	6326
Kâkân Köyü Hâsılı	21793
Bediroğlu Köyü Hâsılı	5219
Hoşerci Köyü Hâsılı	8090
Tapanviranı nd. Maramkiş Köyü Hâsılı	2866
Melkiş Köyü Hâsılı	2480
Pirluh Köyü Hâsılı	2456
Karahan Köyü Hâsılı	10029
Emirî Köyü Hâsılı	2131
Nefs-i Tercil Hâsılı	21361
Mahsul-ı Çeltük	42000
Mahsul-ı Yıva 'an Cümle Hâsıl Fi Sene	500
Mahsul-ı Bâd-ı Hevâ Cürm-i Cinâyet Hâsılı	300
Mahsul-ı Beytül' Mâl ve Mâl-ı Gâib	300
Züylaşır Köyü Hâsılı	6462
Mahsul-ı Resm-i Kışlak Mağarhâ 4 aded Fi sene	200
Temil Köyü Hâsılı	4586
Alihanpınarı Köyü Hâsılı	1675
Fıtar Köyü Hâsılı	8670
Asibân Köyü Hâsılı	3882
Ayvaluk Köyü Hâsılı	5042
Kıtar Köyü Hâsılı	3562
Sevindikli nd. Sakoğlu Köyü Hâsılı	6977
Kandırın Köyü Hâsılı	1120
Zingan Köyü Hâsılı	3280
Han Köyü Hâsılı	3970
Halinkendî nd. Şeyh Mahmud Köyü Hâsılı	4138
Ayaslu ma' Mezra'a-ı Kimil (yurd-ı Haydar Bey)Köyü ve Mezra'ası Hâsılı Fi Sene	5000
Temok Köyü Hâsılı	11040
Zâviye-i Şapurşem Köyü Hâsılı Fi sene	1000
Re'su'l'ayn Köyü Hâsılı	964
Mecnisar Köyü Hâsılı	4560
Mahsul-ı Kilisa-ı Arlık Nezd-i Karye-i Hazro Fi Sene	1000
TOPLAM	266.291
1540 Geliri	132.723
ARTIŞ	133.568

MAHMUDÎ HASAN BEY HASLARI

Tablo: 3

Gelir Türleri	Miktarlar (akçe)
Başı Büyük Köyü Hâsılı	10592
Dizyân-ı Suflâ nd. Dizyân Köyü Hâsılı	3381
Dümülden Köyü Hâsılı	3235
Baloğlu Köyü Hâsılı	5380
Dikrek-i Küçük nd.Gavs Köyü Hâsılı	1931
Pirgüt Köyü Hâsılı	7396
Gürh Köyü Hâsılı	10306
Kuyucak Köyü Hâsılı	9839
Misâfir Köyü Hâsılı	14270
Çamurlu Köyü Hâsılı	12263
Dingalan Köyü Hâsılı	8296
Köpeklü Köyü Hâsılı	11150
Dikrek Köyü Hâsılı	6483
Aydın Köyü Hâsılı	3441
Setürgân Köyü Hâsılı	7500
Temil Bey Köyü Hâsılı	5000
Mikon Köyü Hâsılı	7500
TOPLAM	137.963

d) **Zeâmetler** :1540' ta bu konuda herhangi bir kayıt yer almamaktadır.1564' te ise 2 zeâmet kaydı vardır.Bunlar 7 köy, bir mezra'a gelirden oluşmaktadır.Tüm gelir türlerinin toplam hâsılı 54.199 akçedir.Bu tutar ile zeâmetler sancak gelirinden % 8.14' lük bir pay almaktadırlar.

e) **Tımarlar** : Tercil sancağında 1540' ta üç, 1564' te yedi tımar kaydedilmiştir²¹.Daha sonraki yıllarda ise bu rakam 26' ya çıkmıştır²².1540' ta Beytullah isminde ki sipahiye Pir Ali, Köse Mübarek, Düşbudak köyleri geliri 5000 akçe; diğer Mahmud adlı sipahiye Munis, Nasrullah köyleri ve Akpınar nd. Mollakendî mezra'ası 7261 akçe olmak üzere tımar olarak verilmiştir²³. Toplam 18.260 akçe tutmaktadır.1564' te aynı köylerin geliri kayda değer bir artış göstererek 39.053 akçeye yükselmiştir.Bu miktar ile tımarlar, sancak gelirinden % 5.86' lık bir paya sahip olmuşlardır.

21 BOA İcmal Defteri 208, s 100 ve TKA, TD 97, s. 47 a

22 Aynı Ali Efendi,*Kavanîn-i Âl-i Osman*, İstanbul 1280, s.31

23 BOA İcmal Defteri, 208, s.100.

ZE'AMETLER

Tablo: 4

Gelir Türleri	Miktarları (akçe)
Cum'a Viranı Mezra'ası Hâsılı	2200
Molla Feyyaz nd. Salih- Timur Köyü Hâsılı	16000
Alâeddin nd. Gıyâbi Köyü Hâsılı	3763
Tizviran Köyü Hâsılı	1944
Yanya Köyü Hâsılı	4000
Haşoli-i 'Ulyâ Köyü Hâsılı	12000
Suzar Köyü Hâsılı	12000
Nurhan Köyü Hâsılı	2292
TOPLAM	54.199

TIMARLAR

Tablo: 4

Gelir Türleri	Miktarları (akçe)
Munis Köyü Hâsılı	7567
Gürlişi Köyü Hâsılı	4000
Düşbudak Köyü Hâsılı	5536
Köse Mübârek Köyü Hâsılı nd.	
Nâsır Köyü Hâsılı	4650
Akpınar Köyü Hâsılı	2467
Nasrullah Köyü Hâsılı	7304
Pir Ali Köyü Hâsılı	1930
Gövend Köyü Hâsılı	5599
TOPLAM	39.053
1540 Geliri	18.260
Artış	20.793

EKONOMİK YAPI

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde sancaklar ve onların daha alt birimi olan nâhiye ve köylerin ekonomik faaliyetleri ziraata dayalı faaliyetler üzerinde yoğunluk kazanmasına rağmen, başka çalışma alanları da söz konusuydu:

Hayvancılık, arıcılık, küçük sanayi tesisleri işletmeciliği vs. gibi çalışmalar da göze çarpmaktaydı.

1. Zirai Faaliyetler :

Hemen hemen tüm ülkede olduğu gibi Tercil sancağında da, Buğday, arpa gibi geleneksel ürünlerin ekimi diğerlerine göre daha yoğun yapılmakta idi. Buğday ve arpayı takiben, mısır, pamuk, bağ ürünleri, meyve gibi bitki ve ürün ziraatının alt faaliyetler olarak geldiği görülmektedir.

a) **Buğday Üretimi** : Buğday, sancakta ki bütün köylerde ekimi yapılan bir bitkidir. O dönemde de halkın ana tüketim maddelerinden olan buğday, Tercil sancağında toplam 181.130 kile üretilmekte idi. Bir Diyarbakır kilesinin yarım İstanbul kilesi olduğunu biliyoruz²⁴. Bir İstanbul kilesi de 25.7 kg. idi²⁵. O halde bir Diyarbakır kilesi 12.85 kg. dır. Buna dayanarak sancakta ki buğday üretim miktarı kg. cinsinden 2.327.520.5 kg. çıkmaktadır.

b) **Arpa Üretimi** : Buğdaydan sonra sancakta en yaygın üretilen tahıldır. Sancakta ki toplam üretimi 91.555 kile, 1.476.481.7 kg.'dır.

c) **Mısır Üretimi** : Buğday ve arpadan sonra miktar olarak üçüncü sırayı alır. Sancakta ki toplam üretimi 10.410 kile, 133.768.5 kg. dır.

d) **Pamuk Üretimi** : Dokumacılık sanayinin ham maddesi olan pamuk, sancakta çok yaygın olarak üretilmemektedir. Toplam üretim miktarı 3925 müddür.

e) **Susam Üretimi** : Pek yaygın olmamakla birlikte üretimi yapılan bir bitkidir. Sancakta toplam 190 kile 2441.5 kg. üretilmektedir.

f) **Bağcılık** : Sancakta bağcılık pek yaygın değildir. Zaten resm-i bağ adıyla geçen vergi de, hem aynı hemde nakdi miktar verilerek kaydedil memektedir. Bu yüzden sancakta yetişen üzüm miktarını bilemiyoruz. Fakat evvelki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Tercil ve civarında her yüz devekten 3 Osmanlı akçesi bağ resmi alınır²⁶. Yine öyle olduğunu varsayarsak yapılan bir hesaplama ile sancaktaki devek miktarı bulunacaktır ki, bu da 57.900 devektir. Bunların yanında bağlarda bostan, meyve ve piyaz üretimi yapılmakta isede resmleri nakdi olarak kaydedildiğinden bu bitkilerin üretim miktarlarını bilemiyoruz.

2- Hayvancılık

Zirai faaliyetlerden sonra halkın en önemli geçim kaynağı hayvancılık idi. Bu yüzden küçükbaş hayvancılık şartları müsait olan yerlerde yaygın olarak yapılmıyordu. Sancakta ne kadar küçükbaş hayvan bulunduğuna gelince, resm-i ganem miktarı bize bu konuda yardımcı olacaktır. 1564'te Diyarbakır vilâye-

²⁴ Ö. Lütfi BARKAN, Defter-i Yasahâ-ı Diyarbakır (II.924), *Kanunlar I*, İstanbul 1943, s.145.

²⁵ W. HINZ, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, İstanbul 1990, s. 51; M. Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Değünleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C.3, s. 281.

²⁶ Tercil Kanunnamesi, Uzun Hasan devri md. 3. Bkz. Ö. Lütfi BARKAN, *Kanunlar I*, İstanbul 1943, s.148.

tinde 2 koyuna 1 akçe resm alınmakta idi²⁷. Uzun Hasan devrinde Tercil' de bir koyuna 3 rub' Osmanlı akçesi resm alınır²⁸. Defterde ki kayıt ise her iki kalıba da uymamak- tadır. Bu kayıta göre sancakta 2 koyundan 1.3 akçe resm alınmakta idi²⁹. Bu miktar belli olduğuna göre yapılan bir hesap ile sancakta 42000 küçükbaş hayvan yetiştirilmekte olduğunu söyleyebiliriz.

3- Arıcılık

16. Yüzyılda Tercil sancağında yaygın olmamakla beraber arıcılık ta yapılmakta idi. Fakat bal üretiminin ne kadar olduğunu bilemiyoruz. Yalnız Diyarbakır vilâyeti kanunnâmesi (H.972) madde 6' da kovan başına 2 akçe alındığı kaydedilmektedir³⁰. Bu duruma göre Tercil' de 137 kovan bulunduğunu söyleyebiliriz.

4- Küçük Sanayi Tesisleri

Tercil sancağında daha çok yörenin ihtiyacına yönelik faaliyette bulunan bir takım küçük sanayi tesislerinin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar asiab ve boyahânelerdir.

5- Vergiler

a) Ziraî Faaliyetlerden Alınan Vergiler

i) **Buğday Öşrü** : 1564' te sancakta buğdaydan alınan öşr miktarı 36.226 kiledir. Öşr olarak alınan buğdayın narha göre nakdî tutarı ise 326.034 akçedir. (Sancakta öşr oranı 1/5' tir.) Sancağın toplam gelirine göre buğday öşrü payı % 46.98' dir.

ii) **Arpa Öşrü** : Arpadan alınan öşrün miktarı sancak genelinde 18.311 kiledir. Öşr olarak alınan ürünün nakdî tutarı ise 109.866 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre arpa öşrü tutarı % 16.50' lik bir paya sahiptir.

iii) **Mısır Öşrü** : Mısırdan alınan öşr tutarı 2082 kiledir. Bu miktarda alınan öşrün nakdî karşılığı ise 12.492 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre arpa öşrü tutarı % 1.87' lik bir paya sahiptir.

iv) **Pamuk Öşrü** : Mühim bir sanayi bitkisi olan pamuktan alınan öşrün tutarı sancak genelinde 785 müddür. Öşrün nakdî olarak karşılığı 14.130 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre pamuk öşrü tutarı % 2.12' lik bir paya sahiptir.

v) **Susam Öşrü** : Sancakta çok az yetişen susamdan öşr olarak 38 kile ürün, nakdî olarakta 1720 akçe alınmıştır. Sancağın toplam gelirine göre % 0.25' lik bir paya sahiptir.

vi) **Diğer Ürünler Öşrü** : Tüm sancakta öşr-i bostan 749 akçe olup, sancak gelirinden % 0.11' lik bir paya sahiptir. Resm-i bağ 1.737 akçe olup, % 0.26' lik bir paya sahiptir. Piyaz öşrü 234 akçe olup % 0.03' lük bir

²⁷ Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi (H.972) md. 10; Alpay BİZBİRLİK, *16. Yüzyılda Kulb Sancuğı*, Konya 1992, s. 67.

²⁸ Tercil Kanunnâmesi, Uzun Hasan devri, md.5, Ömer Lülfi BARKAN, age, s.148.

²⁹ TKA, TD 97, s.50a

³⁰ TKA, TD 97, s.1b

paya sahiptir. Resm-i küvvare tüm sancakta 275 akçe olup, sancak gelirinden % 0.02' lik bir paya sahiptir. Öşr-i çayır ve yonca, tüm sancakta 550 akçe olup, sancak gelirinden % 0.08' lik bir paya sahiptir. Bağ ürünleri ve meyvadan alınan resm-i bağat ma' meyva vergisi tutarı, 4502 akçe sancak gelirinden % 0.67' lik bir paya sahiptir. Çeltik öşrü ise 42.000 akçe olup, sancak gelirinden % 6.30' luk bir paya sahiptir.

b) Hayvancılıkla İlgili Vergiler

ı) **Resm-i Ganem** : Sancak genelinde resm-i ganem oranı 2 köyüne 1.3 akçedir³¹. Sancakta 42.000 koyun yetiştirildiği defter kayıtlarından anlaşıl-maktadır. Buna karşılık 28000 akçe vergi alınmıştır. Bu vergi tutarının sancak gelirine oranı % 4.20' dir.

c) Şahsa Bağlı Vergiler

ı) **Resm-i Çift** : Sancakta 513 tam çift, 185 nim çift kaydedilmiştir. Resm-i çift³² tam çiftten 50, nim çiftten de 25 akçedir³³. Bu durumda tam çift-lerden 25.650, nim çiftlerden 4.625 akçe olmak üzere sancakta toplam 30.275 akçe resm-i çift hâsılı söz konusudur. Bu miktar sancak gelirinden % 4.54' lük bir paya sahiptir.

ıı) **Resm-i Bennak** : Diyarbakır vilâyeti kanunnâmesine göre resm-i bennak 12 akçedir³⁴. Sancakta 540 kayıtlı bennak karşılığı 6.480 akçe resm toplanmıştır. Sancak gelirine göre bu miktar %0.97' lik bir paya sahiptir.

ııı) **Resm-i Mücerred** : Sancakta resm-i mücerred, mücerred başına 6 akçedir³⁵. Tercil sancağında 322 mücerrede karşılık 1932 akçe resm-i mücerred alınmıştır. Bu miktar sancak gelirinden % 0.29' luk bir paya sahiptir.

ıv) **Resm-i İспенç** : Sancakta 616 hristiyan nefere karşılık 15.400 akçe resm-i ispenç alınmıştır. Buna göre bir kişiden 25 akçe resm-i ispenç isten-mekte idi³⁶.

v) **Bu Türden Diğer Vergiler** : Çift resmini teşkil eden hizmetlerden biri olarak köylünün sipahiye karşı yükümlü olduğu hizmetin parasal karşılığı olan aded-i ırgadiyenin Uzun Hasan zamanında hane başına yılda bir gün hizmet olarak yazıldığını biliyoruz³⁷. Sonraları hizmet yılda 3 güne çıkarılmış, gün karşılığı 2 akçe tayin edilmiştir. İsteyen akçe olarak öder, isteyen de hizmet ederdi³⁸. Bu mcalde toplanan vergi sancakta 17.540 akçe olup, sancak

31 Bkz. Hayvancılık bölümüne.

32 Resm-i çift için bkz, Ö. Lütfi BARKAN, ...*Kanunlar 1*, İstanbul 1943, s.133.

33 Bkz. Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi (H.972), md. 7, TKA, TD 97, s.1b.

34 Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi (H.972), md.7, TKA, TD 97, s. 1b.

35 Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi (H.972), md.7, TKA, TD 97, s. 1b.

36 Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi (H.972), md. 7, TKA, TD 97, s. 1b.

37 Ö.Lütfi BARKAN, ...*Kanunlar 1*, İstanbul 1943, s.148.

38 Diyarbakır Vilâyeti Kanunnâmesi, (H.972), md.7, TKA, TD 97, s.1b.

gelirinden % 2.64' lük bir paya sahiptir. Haricтен bir kimse gelip sipahinin toprağında kışlarsa bu gibi kimselerden alınan vergiye resm-i mağara ve kışlakçıyân denilirdi. Kışlayan kişi evli ise, 6 akçe, mücerred ise, 3 akçe alınır-³⁹. Sancak genclinde 320 akçe gelir sağlayan bu vergi, tüm gelirden %0.04' lük bir paya sahipti.

d) Maktu' ve Mukata'a Türü Vergiler

Tercil sancağında mevcut boyahânelerden mukata'a türü, asiablardan maktu' türü toplanmakta olan vergilerin yekünü 30.550 akçe tutmaktadır. Bunların yanısıra mahsul-ı beytül' mâl ve mâl-ı gaib, mahsul-ı bad-ı hevâ ve cürm-i cinayet, mahsul-ı yıva gibi mukata'a türü vergilerin yekünü de 1.100 akçedir. Genel bir başlık altında toplanan bu vergilerin toplam yekünü 31.650 akçe olup, sancak gelirinden %4.75' lik bir paya sahiptirler.

e) Arızî Vergiler

Bu tür vergilerden tapu ve deştâni ve arus vergileri defterde ayrı ayrı değilde bir arada kaydedildikleri için her birinin ne kadar tuttuğunu bilemiyoruz. Bu üç vergi toplamı 7.486 akçe olup, sancak gelirinden % 1.12' lik bir paya sahiptirler⁴⁰. Tahrirlerde miktarı evvelden tahmini olarak yazılan ve nelerden alındığı belirtilmeyen bir tür vergi olan bad-ı hevâ' nın toplam hâsılı 9.229 akçe, sancak genclinden aldığı pay ise % 1.38' dir.

f) Sancaktaki Narh Fiatları

Defterlerde sipahinin aldığı öşürler ürünlere göre bazan aynı, bazan da nakdî olarak kaydedilmekteydi. Böyle bir sistem içerisinde öşre tabi ürünlerin narh fiatlarını bulmak öşrleri aynı olarak alınanlar için kolay olacaktır. Çünkü defterlerde öşr miktarlarının hemen altında nakit olarak değerleri de yazılmıştır. Bu verilerden yola çıkarak bazı ürünlerin narh fiatları şu şekilde tespit edilmiştir :

Ürünler	Fiatları
Buğday	9 akçe
Arpa	6 akçe
Mısır	6 akçe
Pamuk	18 akçe
Susam	40 akçe

³⁹ Neşet ÇAĞATAY, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler.", *DTCF Dergisi*, V/5, Ankara 1947, s.509-510.

⁴⁰ Bu resimler için bkz. *MTM, Osmanlı Kanunnâmeleri I*, s.149 ; Ö.Lütfi BARKAN, ... *Kanunlar I*. İstanbul 1943, s.26. ; M.Ali ÜNAL, *XVII. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989, s.149.

Sancağın çoğu köyünde susam 40 akçe iken, Misafir köyünde 80 akçe kaydedilmiştir⁴¹.

g) Sancakta Ailenin Ekonomik Durumu

Sancakta nüfusun tamamı yakın bir kısmı tarımsal aktivitelerde bulunan ve ürettikleriyle geçinen kişilerdir. 1564'te sancakta müslim ve gayri müslim 1379 hane kaydedilmiştir. Bu durumda ailenin ekonomik durumunu tahrir defterlerine göre şu şekilde aktarabilmemiz mümkündür : Sancakta bir aile yıllık gelir olarak para cinsinden 1564' te 410.89 akçeye sahiptir. Bu verinin yanısıra birim hâneye ziraî üretimden ne kadar pay düştüğünü aydınlatmakta ailenin ekonomik durumu hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır. Sancakta aile başına tüketim için 131.34 kile buğday, 66.39 kile arpa, 7.55 kile mısır düşmektedir. Sonuç olarak tüm bu veriler çerçevesinde sancakta yaşayan aileyi ortadereceli gelir seviyesinde değerlendirmek mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Çaldıran savaşını takiben Osmanlı topraklarına katılan Tercil "Yurtluk-Ocaklık" sancak statüsüyle Diyarbakır vilâyetine dâhil olmuştu. 16.YY'ın ortalarında Tercil sancağı, tek nâhiye ve 83 köyden oluşmakta idi. (1540' da 66 idi.) Sancakta bir nefis vardır ki o da Tercil' dir. Toplam köy sayısından 2' si gayri müslim diğerleri müslim köyüdür. Nüfusta müslümanların ezici üstünlüğü söz konusudur. Bu dönemde sancaktaki toplam nüfus 7901' dir. 2059'u gayri müslim nüfustur ve genel nüfusun % 25.75' ini oluşturmaktadır. Müslim nüfus ise 5842' dir ve sancak nüfusunun %74.24' ünü oluşturur. Sancakta toprak, has, zeâmet ve tımarlar olmak üzere üçe ayrılmış görünmektedir. Haslar, Padişah hasları, Sancak Beyi hasları ve Mahmudî Hasan Bey hasları olarak üç bölümdür. Padişah hasları 1540' ta sancak gelirlerinden 259.049 akçe ile % 63.95' lik, 1564' te düşüş göstererek 168.074 akçe ile, % 25.25' lik bir paya sahip olmuştur. Sancak Beyi hasları 1540'ta 132.273 akçe ile % 32.65' lik, 1564' te yükselerek 266.291 akçe ile % 40'lık bir paya sahip olmuştur. Mahmudî Hasan Bey'in 1540' ta haslarına dair bir bilgi yoksa da, 1564' te 137.963 akçe ile % 20.72' lik bir paya sahip gözükmektedir. Zeâmetler açısından 1540' ta herhangi bir kayıt bulunmazken, 1564'te , 54.199 akçe ile % 8.14' lük paya sahip iki zeâmet vardır. Sancakta 1540' ta toplam 18.260 akçe ile 3 tımar, 1564' te 39.053 akçe ile 7 tımar kaydedilmiştir.

Sancakta iktisadî faaliyetlerin en başında ziraat, takiben hayvancılık ve küçük sanai işletmeciliği gelir. Sancakta toplanılan vergiler de bu faaliyet sıralamasına göre paralellik arz etmektedir.

Tüm bu veriler ışığında Tercil sancağı 16. YY. ortalarında da müslüman kültürü ile şekillenmiş küçük bir Osmanlı sancağı görünümündedir.

⁴¹ Bkz. TKA, TD 97, s.66a

HARİTALARA DAİR

Ekte verilen haritalarda köyler yerleştirilirken adları yazmak yerine, herbirini defterde ki yazılış sıralarına göre numara ile gösterme yoluna gidilmiştir. Köy adları ve numaraları aşağıdaki gibidir :

1.Şeyh Davud	42.Sevindiklü nd. Sakoğlu 43) Kandırın
2.Arıkca	44.Zingan
3.Karaman	45.Han
4.Şeyh Bedir nd.Haşoli-i Sulfâ	46.Halin Kendi nd.Şeyh Mahmud
5.Yakub Kendi	47.Ayaslu nd.Haşim
6.Tel Tapanlu	48.Temok
7.Karıklı	49.Zaviye-i Şapurşem
8.Şirad nd.Gözübüyük	50.Re'su'l'ayn
9.Saru Hüseyn	51.Mecnisar
10.Ayvaluk	52.Başübüyük
11.Karadepe nd.Timur Han	53.Dizyân-ı Sulfâ nd.Dizyân
12.Matırı	54.Dümölden
13.Ciska	55.Baloğlu
14.Bacşimi	56.Dikrek-i Küçük nd.Gavs
15.Buluş	57.Pirgut
16.Baloğlu Siyah	58.Gürh
17.Dertil	59.Kuyucak
18.Kefercit nd.Çiflik	60.Misafir
19.Melekan	61.Çamurlu
20.Dadaş	62.Dingalan
21.Mostan	63.Köpeklü
22.Mirahurlu	64.Dikrek
23.Kubekan	65.Aydın
24.Akşehir	66.Setürgân
25.Hazro	67.Yemilbey
26.Dizyân-ı 'Ulyâ	68.Mikon
27.Kâkân	69.Molla Feyyaz nd.Salih ma' Timur
28.Bediroğlu	70.Alaü'ddin
29.Hoşerci	71.Tizviran
30.Tapanviranı nd.Maçramkiş	72.Yanya
31.Melkiş	73.Haşoli-i 'Ulyâ
32.Pirluh	74.Suzar
33.Karahan	75.Nurhan
34.Emiri	76.Munis
35.Züylaşir	77.Gürlüşi
36.Temil	78.Düşbudak
37.Alihanpınarı	79.Köse Mübârek nd.Nâsir
38.Fıtar	80.Akpınar
39.Asiban nd.Balıkpınar	81.Nasrullah
40.Eyvanluk	82.Pir Ali
41.Kıtar	83.Gövend

SANCAK KÖYLERİ

Köyler	Hâne	Nefer	Mcr.	Hâsıl	Nüfus
Şeyh Davud	28	44	16	18484	128
Arıkca	3	4	1	3068	13
Karaman	4	5	1	2660	17
Şeyh Bedir nd. Haşoli-i Sufiâ	8	9	1	3812	33
Yakub Kendî	9	10	1	7174	37
Tel Tapanlu	39	45	6	17079	162
Karıklı	49	59	9/İimam	12868	209
Şirad nd. Gözübüyük	17	22	5	10260	85
Saru Hüseyin	12	15	3	6361	55
Ayvaluk	19	22	3	11499	79
Karadepe	22	25	3	11524	91
Matırı	-	4	-	2668	20
Ciska	18	22	4	8937	76
Bacşimi	9	10	1	3951	37
Buluş	13	15	2	6601	54
Baloğlu Siyah	-	8	-	8518	40
Dersil	30	39	9	7569	129
Kefercit nd. Çiftlik	9	12	3	3328	39
Melekan	44	61	17	8637	193
Dadaş	30	35	5	4736	125
Mostan	15	19	4	5826	64
Mirahurlu	15	18	3	2831	63
Kubekân	-	5	-	3313	25
Akşehir	-	6	-	3160	30
Hazro	198	237	39	23913	831
Dizyan-ı 'Ulyâ	14	17	3	6326	59
Kâkân	112	150	38	21792	486
Bediroğlu	10	12	2	5219	42
Hoşerci	18	26	8	8090	80
Tapanviranı nd. Maramkiş	5	7	2	2866	22
Melkiş	8	11	3	2480	35
Pirluh	7	9	2	2456	30

Köyler	Hâne	Nefer	Mcr.	Hâsıl	Nüfus
Karahan	10	12	2	10029	42
Emirî	5	6	1	2131	21
Züylâşir	18	21	3	6462	75
Temil	17	22	5	4586	73
Ali Han Pınarı	-	3	-	1675	15
Fıtar	24	35	11	8670	107
Asibân nd. Balıklı Pınar	-	8	-	3882	40
Eyvaniuk	15	20	5	5042	65
Kıtar	6	7	1	3562	25
Sevindiklü nd. Sakoğlu	11	16	5	6977	49
Kandırun	12	14	2	1120	50
Zingân	6	8	2	3280	26
Han	8	11	3	3790	35
Halinkendî nd. Şevh Mahmud	8	11	3	4138	35
*Ayaslı nd. Hâşim	-	-	-	-	-
Temek	42	57	15	11040	183
Zâviye-i Şapurşem	-	2	-	-	10
Re'su'layn	-	6	-	964	30
Mecnisar	-	6	-	4560	30
Başıbüyük	40	53	13	10592	173
Dizyân-ı Suflâ					
nd.Dizyân	35	49	14	13381	154
Dümülden	-	10	-	3235	50
Baloğlu	12	17	5	5380	53
Dikrek-i Küçük					
nd.Gavs	-	10	-	1931	50
Pirgüt	10	11	1	7396	41
Gürh	29	36	7	10306	123
Kuvucak	23	24	1	9839	93
Misafir	20	26	6	14270	86
Çamurlu	37	51	14	12263	162
Dingalan	24	41	17	8296	113

Köyler	Hâne	Nefer	Mcr.	Hâsil	Nüfus
Köpeklü	-	47	-	11150	235
Dikrek	12	14	2	6483	50
Aydın	-	15	-	3441	75
Setürgân	-	27	-	7500	135
Yemilbey	-	6	-	5000	30
Mikon	14	20	6	7500	62
Molla Feyyaz nd. Salih ma' Timur	Salih mah. 32 Timur mah. 21	39 23	7 2	16000	231
Alaü'ddin	14	18	4	3763	60
Tizviran	-	6	-	1944	30
Haşoli-i 'Ulyâ	11	14	3	12000	47
Suzar	12	15	3	12000	51
Munis	15	23	8	7567	68
Gürlişi	8	10	2	4000	34
Düşbudak	6	8	2	5536	26
Köse Mübârek nd.					
Nâsır	9	11	2	4650	38
Akpınar	10	11	1	2467	41
Nasrullah	13	22	9	7304	61
Pir Ali	7	8	1	1930	29
Gövend	7	8	1	5599	29
TOPLAM	1379	1935	386	564029	6775

* Sancak Beyi'nin oturduğu köydür.

SANCAKTA ÜRETİMİ YAPILAN BAŞLICA ÜRÜNLER ve MİKTARLARI

Köyler	Buğday(kile)	Arpa(kile)	Mısır(kile)	Pamuk(müd)
Şeyh Davud	6400	3200	-	450
Ankca	800	800	270	25
Karaman	800	800	-	5
Şeyh Bedir	1830	665	160	-
Ya'kub Kendi	2670	1340	-	75
Tel Tapanlu	3200	1600	480	-
Karklı	4270	2135	240	60
Şirad nd. Gözübüyük	3710	1865	-	75
Saru Hüseyin	2400	1200	-	-
Ayvaluk	4270	2135	-	100
Karadepe nd.Timurhan	4275	2135	-	25
Matırı	910	455	240	-
Ciska	3370	1685	80	-
Bacşimi	1330	665	240	-
Buluş	2400	1200	160	-
Baloğlu	3200	1600	275	15
Dersil	2100	1400	160	75
Kefercit nd. Çiftlik	1060	560	120	25
Melekân	2650	1350	160	-
Dadaş	1070	835	160	50
Mostan	1870	935	-	150
Mirahurlu	2400	1200	160	-
Kubekân	1110	570	160	50
Akşehir	1020	510	160	50
Hazro	3200	1600	240	225
Dizyân-ı 'Ulyâ	2270	1145	-	-
Kâkân	3800	1900	-	200
Bediroğlu	1830	915	240	-
Hoşerci	2580	1340	320	150
Tapanviranı	950	490	160	25
Melkiş	800	400	80	-
Pirluh	800	400	80	-
Karahan	2130	1065	160	50
Emiri	750	375	80	-

Köyler	Buğday(kile)	Arpa(kile)	Mısır(kile)	Pamuk(müd)
Nefs-i Tercil	3200	1600	400	150
Züylâşir	2190	1095	320	-
Temil	1320	685	240	50
Alihan Pınarı	530	1500	120	50
Fıtar	2900	1500	120	50
Asibân nd. Balıklı Pınar	1230	660	160	50
Eyvanluk	1600	800	240	35
Kıtar	1270	640	-	50
Sevindiklü nd. Sakoğlu	2250	1125	320	150
Kandırın	125	60	-	10
Zingân	1150	575	-	-
Han	1470	735	-	-
Halinkendînd. Şeyh Mahmud	1490	745	80	25
Temok	3730	1875	-	-
Re'su'l'ayn	240	80	-	85
Mecnisar	1650	825	240	-
Başbüyük	3450	1750	-	75
Dizyân-ı Suflâ nd. Dizyân	3730	1865	1600	100
Dümülde	840	420	320	100
Baloğlu	1870	935	-	50
Dikrek-i Küçük nd. Gavs	640	320	-	-
Pirgut nd. Derviş	2560	1280	-	100
Gürh	3730	1865	110	50
Kuyucak	4155	1835	160	-
Misâfir	2670	1335	-	125
Çamurlu	4270	2135	-	-
Dingalan	2930	1465	-	-
Köpeklü	3730	1865	-	50
Dikrek	1600	800	-	500
Aydın	1120	560	-	50
Setürgân	2670	1335	-	-
Yemilbey	1875	925	-	-
Mikon	2850	1450	-	-
Molla Feyyaz nd. Salih-Timur	4700	2350	-	-
Alaü'ddin	1195	560	80	20
Tizviran	650	325	-	10
Yanya	1525	760	-	-

Köyler	Buğday(kile)	Arpa(kile)	Mısır(kile)	Pamuk(müd)
Haşöli-i 'Ulyâ	4525	2260	365	-
Suzâr	4760	2380	-	10
Nurhan	800	400	-	-
Munis	2600	1300	500	-
Gürlîşi	1425	710	165	-
Düşbudak	2070	1035	-	15
Köse Mübarek nd. Nâsir	1600	800	160	15
Akpınar	770	385	-	25
Nasrullah	2380	1190	245	95
Pir Ali	640	320	-	-
Gövend	2230	1115	-	-
TOPLAM	181130	91555	10410	3925

DÖNEMLERE GÖRE KÖY GELİRLERİNİN DURUMU

Köyler	1540	1564
Şeyh Davud	12361	18484
Ankeca	-	3068
Karaman	2789	2660
Şeyh Bedir nd. Haşoli-i Sulfâ	3043	3812
Yakub Kendî	6579	7174
Tel Tapanlu	9676	17079
Kanklu	8891	12868
Şirad nd. Gözübüyük	4170	10260
Saru Hüseyin	3736	6361
Ayvaluk	7000	11499
Karadepe nd. Timurhan	7540	11524
Matın	1554	2668
Ciska	6721	8937
Bacşimî	2304	3951
Buluş	4708	6601
Baloğlu Siyah		8518
Dertil	5591	7569
Kefercit nd. Çiftlik	2330	3328
Melekân	6715	8637
Dadaş	3928	4736
Mostan	4958	5826
Mirahurlu	4676	2831
Kubekan	2549	3313
Akşehir	2988	3160
Hazro	20122	23913
Dizyân-ı'Ulyâ	3271	6326
Kakân	16282	21792
Bediroğlu	3877	5219
Hoşerci	6185	8090
Tapanviranı nd. Maramkiş	1852	2866

Köyler	1540	1564
Melkiş	1797	2480
Pirluh	1901	2456
Karahan	5089	10029
Emirî	1916	2131
Züylaşir	4916	6462
Temil	Mezra'a belli değil	4586
Alihanpınarı	Mezra'a 400	1675
Fıtar	2772	8670
Asiban nd. Balıklupınar	3500	3882
Eyvanluk	7000	5042
Kıtar	5958	3562
Sevindiklü nd. Sakoğlu	2865	6977
Kandırın	-	1120
Zingan	1812	3280
Han	1709	3790
Halinkendi nd. Şeyh Mahmud	2991	4138
Ayaslu nd. Hâşim	Mezra'a belli değil	5000
Temok	2613	11040
Zaviye-i Şapurşem	700	1000
Re'sü'l'ayn	600	964
Mecnisar	4147	4560
Başbüyük	2124	10592
Dizyân-ı Suflâ nd. Dizyân	9146	13381
Dümülden	-	3235
Baloğlu	2719	5380
Dikrek-i Küçük nd. Gavs	1210	1931
Pirgüt	-	7396
Gürh	7500	10306
Kuyucak	4910	9839
Misafir	4327	14270
Çamurlu	5277	12263
Dingalan	5606	8296

Köyler	1540	1564
Köpeklü	-	11150
Dikrek	5129	6483
Aydın	2947	3441
Setürgân	-	7500
Yemilbey	2124	5000
Mikon	6579	7500
Molla Feyyaz nd.Salih ma' Timur	-	16000
Alaü'd-din	-	3763
Tizviran	-	1944
Yanya	-	4000
Haşoli-i 'Ulyâ	-	12000
Suzar	-	12000
Nurhan	-	2292
Munis	3600	7567
Gürlişi	-	4000
Düşbudak	1349	5536
Köse Mübârek nd. Nâsır	3500	4650
Akpınar	1312	2467
Nasrullah	2349	7304
Pir Ali	1151	1930
Gövend	2549	5592

KÖYLERE GÖRE ÇİFT ve NİMÇİFT DAĞILIMI

. Köyler	Çift	Nimçift
Şeyh Davud	13	-
Arıkca	2	-
Karaman	3	-
Şeyh Bedir nd. Haşoli-i Suflâ	4	2
Yakub Kendî	6	-
Tel Tapanlu	9	11
Karıklı	19	9
Şirad ndGözübüyük	3	6
Saru Hüseyin	6	3
Ayvaluk	9	3
Karadepe nd. Timurhan	17 (1 muaf)	-
Matrı	1	2
Ciska	7	3
Baçımî	3	3
Buluş	7	3
Baloğlu Siyah	6	-
Dertil	1	14
Kefercit nd. Çiftlik	3	2
Melekân	20	5
Dadaş	5	6
Mostan	7	1
Mirahurlu	9	1
Kubekan	2	1
Akşehir	4	-
Dizyân-r'Ulyâ	8	-
Bediroğlu	5	1
Hoşerci	9	-
Tapanviranü nd.Maramkiş	3	-
Melkiş	4	-
Pirluh	4	-
Karahan	5	1
Emirî	2	1
Züylaşir	10	-

Köyler	Çift	Nimçift
Temül	8	-
Alihanpınarı	3	-
Fıtar	10	-
Asıban nd. Balıklı pınar	3	-
Eyvanluk	6	-
Kıtar	3	2
Sevindiklü nd. Sakoğlu	6	3
Kandırın	6	2
Zingan	3	2
Han	3	2
Halinkendî nd. Şeyh Mahmud	3	-
Ayaslu nd. Kâsım	7	-
Temok	14	10
Zâviye-i Şapurşem	-	2
Re'sü'l'ayn	-	4
Mecnisar	4	-
Başbüyük	17	4
Dizyân-ı Suflâ nd. Dizyân	14	2
Dümülden	4	1
Baloğlu	7	2
Dikrek-i Küçük nd. Gavs		1
Pirgüt nd. Derviş	9	-
Gürh	6	10
Kubékan	6	9
Misafir	12	-
Çamurlu	8	7
Dingalan	9	4
Köpeklü	20	2
Dikrek	3	7
Aydın	5	1
Setürgân	10	2
Yemilbey	4	-

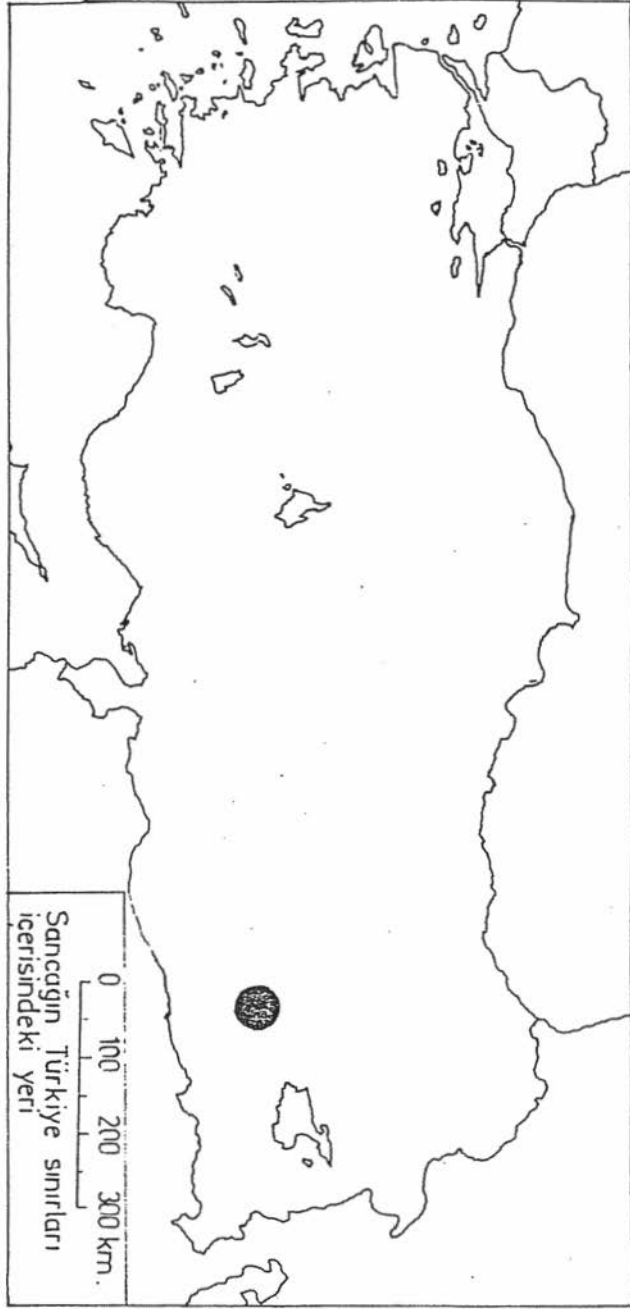
Köyler	Çift	Nimçift
Mikon	5	1
Molla Feyyaz nd. Salih ma Timur	14	3
Alaü'ddin	8	1
Tiz viran	3	-
Yanya	4	-
Haşoli-i 'Ulyâ	5	4
Suzar	4	2
Nurhan	2	2
Munis	5	3
Gürlişi	2	4
Düşbudak	5	-
Köse Mübârek nd. Nâsır	5	-
Akpınar	5	1
Nasrullah	3	4
Pir Ali	2	2
Gövend	3	1
TOPLAM	513	185

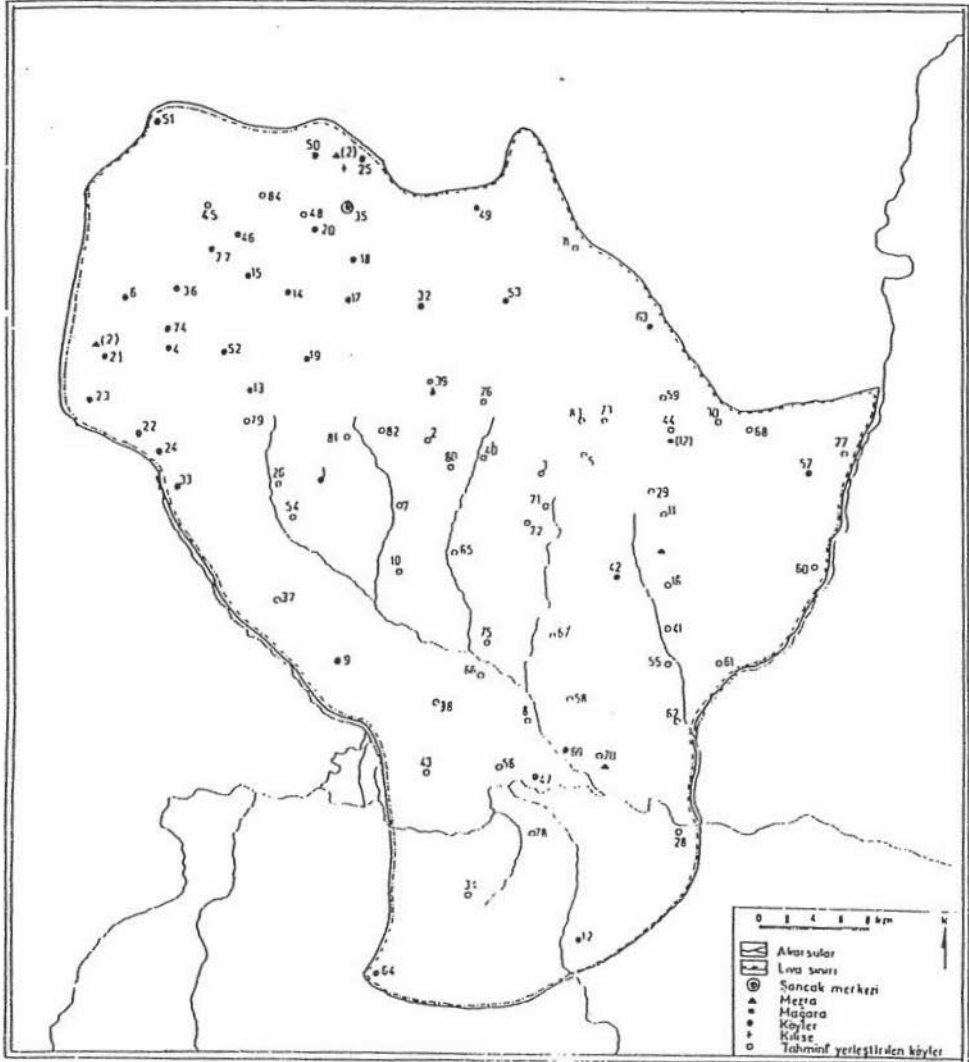
SANCAKTAKI KÜÇÜK SANAYİ TESİSLERİ

Köyler	Tesisler	Sağlanan Gelir
Tel Tapanlu	1 adet boyahane (Fi sene)	7000 akçe
Kanklu	2 adet asiyab(yarım sene)	60 akçe
Şirad nd. Gözübüyük	1 adet asiyab(yarım sene)	30 akçe
Mostan	1 adet asiyab(tam sene)	60 akçe
Hazro	1 adet boyahane(Fi sene)	4320 akçe
Hazro	7 adet asiyab (tam sene)	420 akçe
Käkân	1 adet boyahane (Fi sene)	5460 akçe
Käkân	7 adet asiyab (tam sene)	420 akçe
Karahan	1 adet boyahane (Fi sene)	4000 akçe
Neis-i Tercil	1 adet boyahane(Fi sene)	2450 akçe
Eyvanduk	1 adet asiyab(harabe)	30 akçe
Dizyân-ı Sullâ nd. Dizyân	1 adet asiyab(yarım sene)	30 akçe
Misañir	1 adet boyahane(Fi sene)	6000 akçe
Dikrek	3 adet asiyab (tam sene)	180 akçe
Nasrullah	1 adet asiyab (yarım sene)	30 akçe
Pir Ali	1 adet asiyab (tam sene)	60 akçe
Toplam		30550 akç

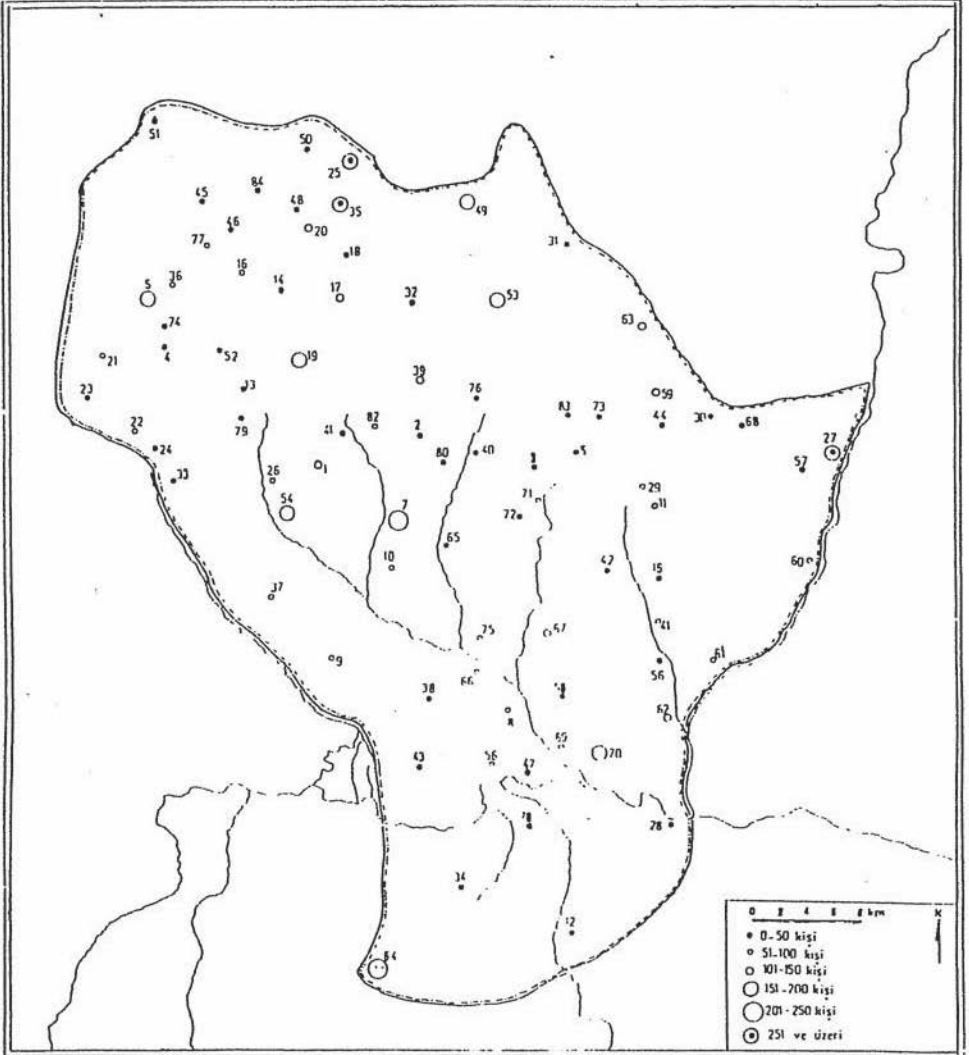
Sancak Gelirini Oluşturan Tür ve Toplam Gelire Göre Paylan(1564)

	MIKTAR(akçe)	%'si
Buğday	326034	48.98
Arpa	109866	16.50
Mısır	12492	1.87
Pamuk	14130	2.12
Sanayi Tesisler	30550	4.58
Aded-i Ağnam	28000	4.20
İspençResmi	15400	2.31
Aded-i İrgadiye	17590	2.64
Bâd-ı Hevâ	9229	1.38
ÇeltükResmi	42000	6.30
Diğerleri	30057	4.51
TOPLAM	665623	
1540 Geliri	410032	
Arbş	255591	

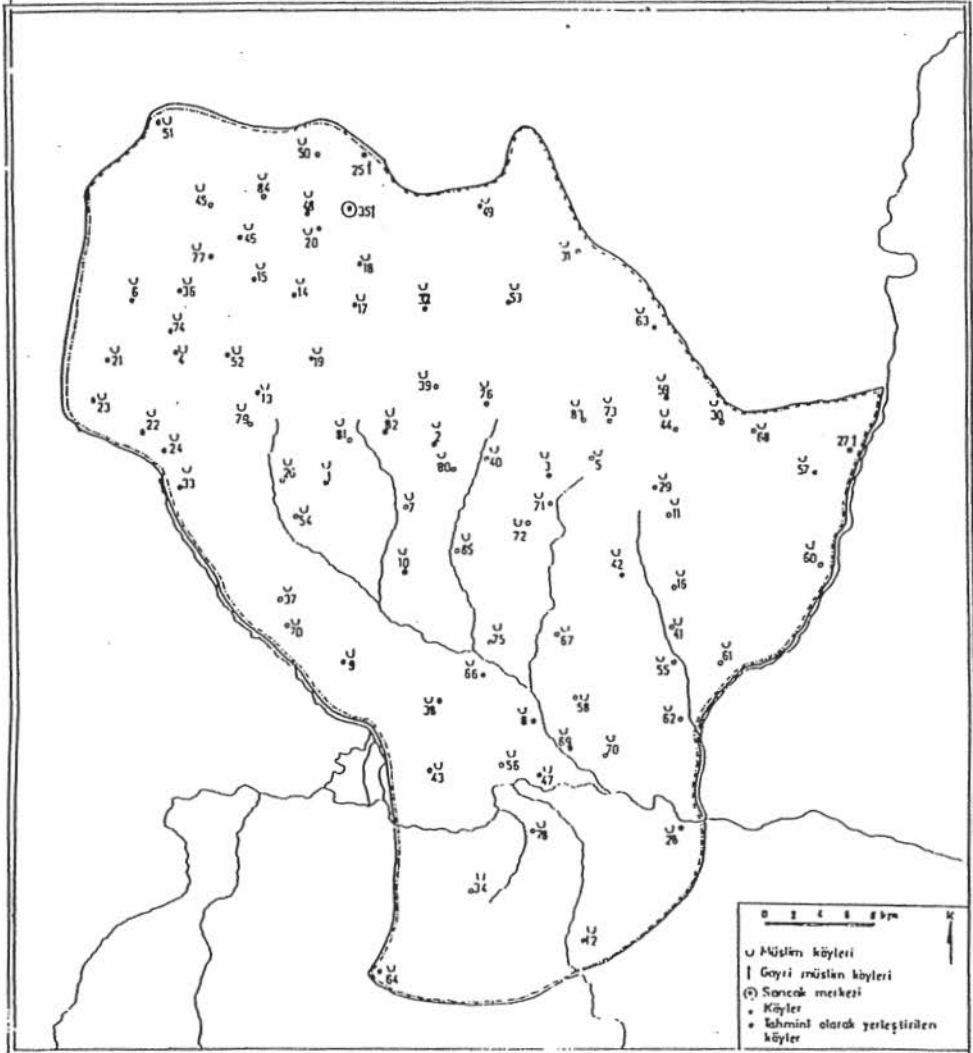

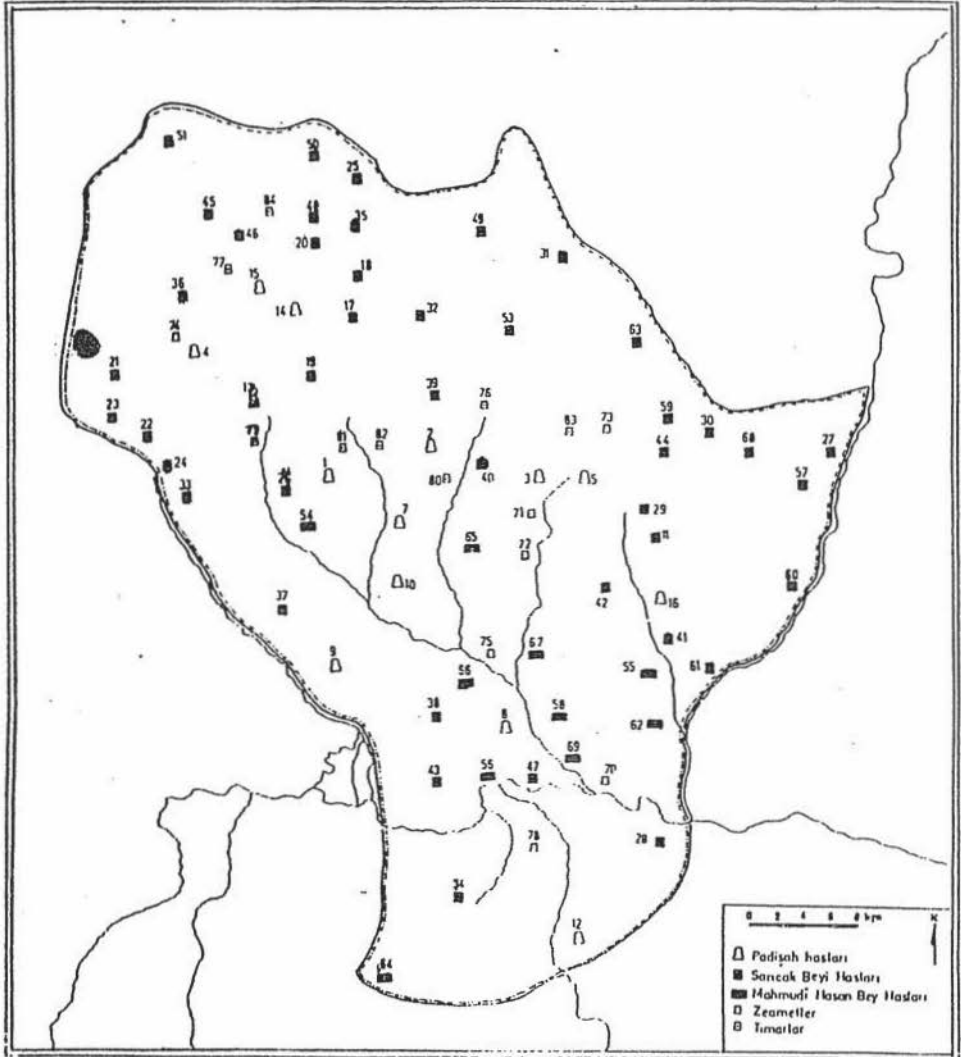
Harita 1: Tercil Sancağındaki yerleşmeler

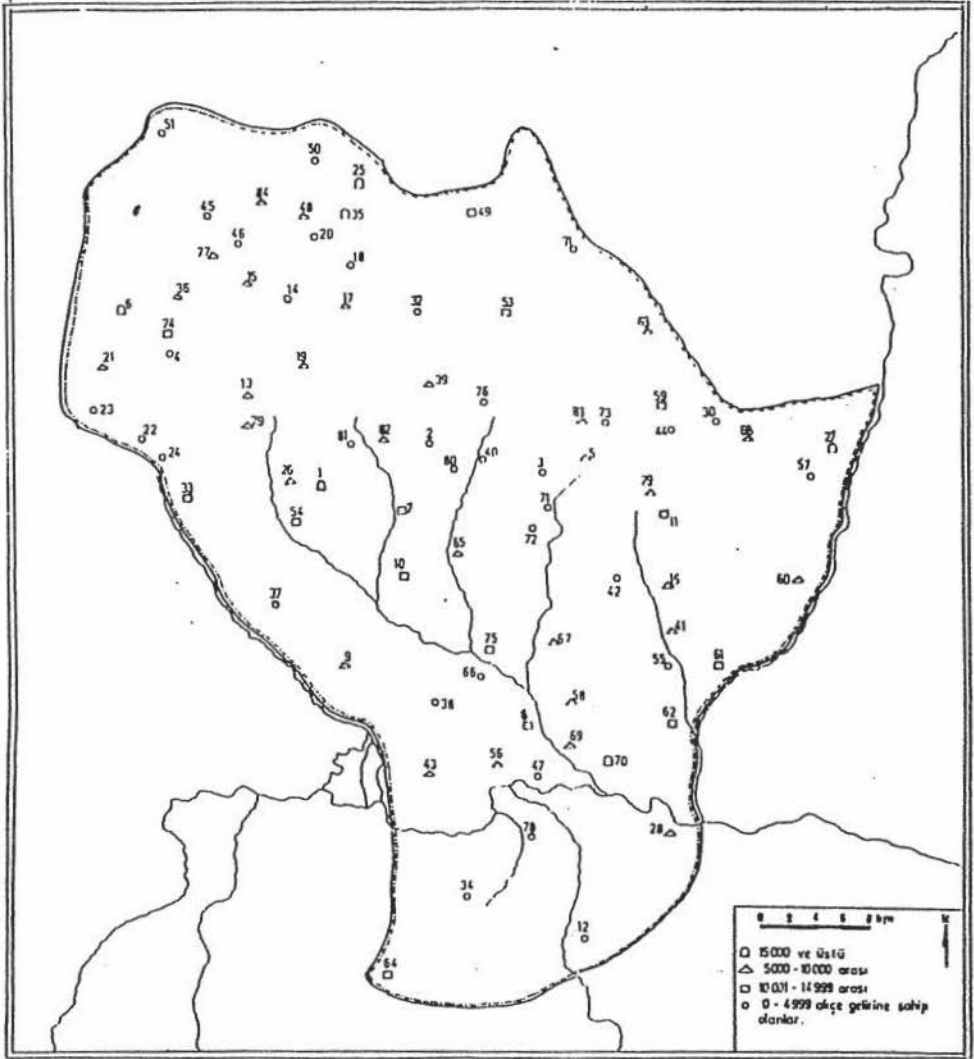
Harita II. Tercil Sancağındaki yerleşmelerin nüfus yoğunluğu

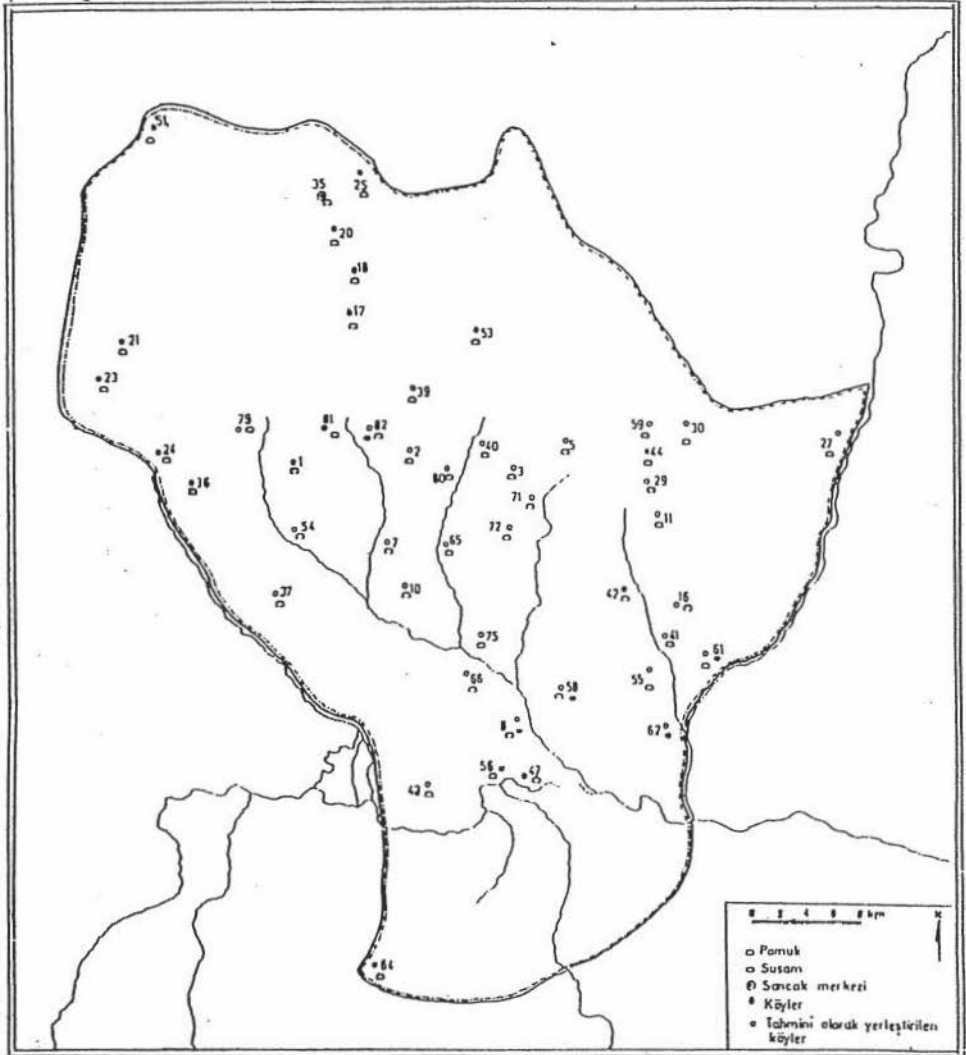
Harita B: Tercil Sancakı'ndaki müslim ve gayrimüslim köyleri

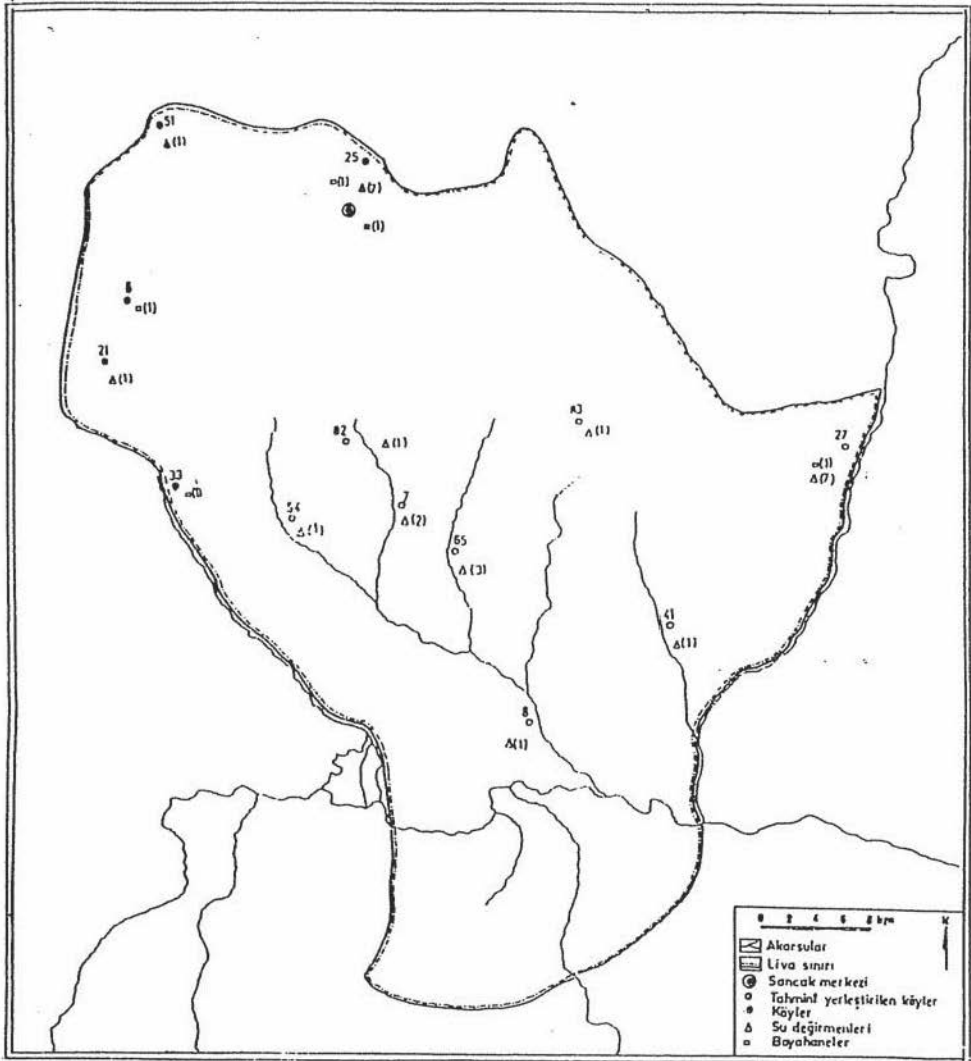
Harita IV: Tercâ Sancağında tenar dağılımı

Harita V: Tercil Sancağı'nda vergi yekûnuna göre köyler

Harita VI: Tercil Sancağı'ndaki pamuk ve susam yetiştirilen köyler

Harita VII. Tercil Sancağına bağlı sanayi tesisleri

BİBLİYOGRAFYA

TKA TD 97 (H. 972) Diyarbakır Vilâyeti Tahrir Defteri
 BOA 543 Nolu Maliyeden Müdevver Defter
 BOA 208 Nolu Diyarbakır Vilâyeti İcmal Defteri
 BOA 125 Nolu Ruzname Defteri
 BOA Kâmil Kepeci Tasnifi 246
 TSMA Arzlar E 5858 - E 6316

- Aynı Ali Efendi, Kavânin-i Âl-i Osman Der Hulâsa-ı Mezâmin-i Defter-i Divan. İstanbul 1280.
- Ali Emiri. "Amid Şehrinin Süret-i Feth ve Teshiri". Amid Gazetesi, S. 2. Şubat 1324. s. 26-27.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar", Tarih Vesikaları. S. 20-59, İstanbul 1941.
- BARKAN, Ömer Lütfi, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I. Kanunlar, İstanbul, 1943.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Timar", İA, C. XIII. s. 286-303.
- BİZBİRLİK, Alpay, 16. Yüzyılda Kulb Sancağı, Konya 1992.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", DTCFD, S. V/5, Ankara 1947, s. 483-511.
- Diyarbakır İl Yıllığı, Ankara 1967.
- FAROQHI, Süreyya, "16. Asırda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarları İçin, Hamid, Karahisar-ı Sahib. Kütahya, Aydın, Mentеше", ODTÜ Gelişme Der-gisi, S. 1, Ankara 1978 s. 39-85.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, "Çaldıran", İ.A., C. 3, s. 329-331.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "16 Yüzyılda Güneydoğu Anadolunun Ekonomik Durumu", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara 1975. s. 71-98.
- GÖYÜNÇ, Nejat, 16. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara 1991. (2. Baskı)
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", Bekir Kütükoğlu'na Ar-mağan, İstanbul 1991, s. 269-277.
- HAMMER, J. Von, Devlet-i Osmaniyye Tarihi, (Müt. Mehmed Âta), C. 4, İstanbul 1338.
- HINZ, Walther, İslâmda Ölçü Sistemleri, (Çev. Acar Sevim), İstanbul 1990.
- Hoca Sadeddin Efendi, Tacî't-Tevârih, C. 2, İstanbul 1279-1280.
- HONİGMAN, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı. (Çev. Fikret İşıltan), İstanbul 1970.
- İNALCIK, Halil, Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara 1954.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", Belleten, XXIII/92, Ankara 1959, s. 575-610.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, Osmanlı İnan Siyasi Mücadeleleri, İstanbul 1962.
- Osmanlı Kanunnâmeleri, (Neş. Fuat Köprülü), M.T.M. 1331.
- SHAW, Stanfordj. "Ottoman Popilation Movement During The Last Year Of The Em-pire 1885-1914; Some Preliminary Remarks", Osmanlı Araştırmaları, S. 1, İstanbul 1980, s. 191-205.
- Solakzâde Tarihi, İstanbul 1297.
- Şerefhan, Şerefnâme, (Çev. M. Ersin Bozarslan), İstanbul 1990, 3. Baskı.
- ÜNAL, M. Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, Ankara 1989.
- YİNAÇ, M. Halil, "Diyarbakır", İ.A., C. 3, s. 601-626.
- 1/200.000 Ölçekli Türkiye Haritaları.